

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ТЕЛЕСТАКОВА *Арменуї Абриківна* - кандидат юридичних наук,
директор юридичного інституту Київського міжнародного університету

В данній статтє анализируются правовые нормы, регулирующие договорные отношения услуг в современном гражданском праве. В частности, уделяется внимание изучению понятия и правовой природы договора по оказанию услуг, предмета договора, сторон в договорах по оказанию услуг, специфики правового регулирования договоров по оказанию услуг.

Ключевые слова: услуги, гражданское право, объекты гражданских прав, договор, обязательства, правовое регулирование.

Поняття та правова природа договору про надання послуг у сучасному цивільному праві. Одним із найважливіших інститутів цивільного права, без сумніву можна вважати договори про надання послуг. Це надзвичайно важлива група договірних зобов'язань, до яких належать перевезення, транспортне експедирування, доручення, страхування, комісія, туристичне обслуговування, зберігання, інформаційні послуги, позики, кредит, банківський рахунок, банківський вклад, управління майном, оплатне надання інших послуг тощо [7,120].

Новелою у цивільному законодавстві, порівняно з цивільним законодавством радянської влади, є правова регламентація нового правового інституту - договору про надання послуг. Включення цього договору у Цивільний кодекс України від 2003 р. є закономірним процесом, який спрямований не тільки на розширення інститутів зобов'язального права, але й важливим напрям-

ком реформування приватного права України та надання йому статусу певної довершеності.

Стаття 901 (ч. 1) ЦК України, з якої починається гл. 63 ЦК "Послуги. Загальні положення", визначає договір про надання послуг як договір, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Хоча, як це було зазначено вище, правова регламентація інституту - договору про надання послуг і є новелою у сучасному цивільному законодавстві, необхідно вказати, що Україна не є новатором у правовому закріпленні договору про надання послуг. Коріння цього правочину сягає ще римського класичного права, яке розробило договір найму послуг (*locatio-conductio operarum*). Шляхом правового закріплення цього договору пішли багато сучасних країн світу. Так, ст.779 гл. 39 ЦК РФ "Оплатне надання послуг" називає оплатним наданням послуг договір, за яким виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послуги (вчинити певні дії або здійснити певну діяльність), а замовник зобов'язується оплатити ці послуги [1,207]. Аналогічне визначення договору оплатного надання послуг міститься у ст. 777 гл. 39 ЦК Республіки Вірменія [2].

Предмет договору про надання послуг у цивільному праві України. У всіх зобов'язаннях з надання послуг предметом договірної зобов'язання виступає послуга. Що ж вона собою представляє?

Є. Д. Шешенін визначає послугу "як діяльність тієї або іншої організації, корисний

ефект якої не має речового результату і споживається у процесі надання послуги" [9,182].

На думку М.В. Кротова, послугою, в правовому розумінні, є та або інша сторона економічного змісту послуги: або продукт праці або процес праці. При цьому послуга як процес праці і як продукт праці виступає об'єктом різних галузей права. Так, послуга як процес праці (обслуговування) виступає як об'єкт трудових правовідносин, під яким розуміється виконання працівником певної трудової функції відповідно до його спеціальності, кваліфікації та посади, а послуга як продукт праці є об'єктом цивільних правовідносин, під яким розуміється певне благо - результат діяльності, що має властивості товару [5,12-14].

О. М. Щуковська визначає послугу як вид блага, що служить засобом задоволення потреб за рахунок здійснення діяльності (шляхом вчинення дій) одним суб'єктом, в корисних якостях якої і міститься суб'єктивний інтерес іншого суб'єкта і на яку у останнього виникає право вимоги [10,22].

Відповідно до статті 901 ЦК України за договором про надання послуг, як вже було зазначено, одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Отже, зазначена стаття описує послугу, точніше, предмет договору про надання послуг, використовуючи категорії дія або діяльність (надати послугу означає "вчинити дію", "здійснити діяльність").

Аналіз статті 901 ЦК України дозволяє виділити наступну систему ознак послуги як правової категорії:

Першою істотною ознакою послуги є її корисний ефект, що задовольняє потребу замовника і споживається в процесі надання. У послугах сама дія набуває значення явища, що здатне змінити стан предметів матеріального та нематеріального світу. Тут важливим є не виготовлення, обробка, переробка, ремонт речі або виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові, що має місце за договором підряду (ч.2 ст.837 ЦК України), а щось, що не має речового результату - продукт дії або діяльності, що не має майнового вираження, тобто сукупність якостей, що має сама дія або діяльність. В цьому і полягає корисний ефект

послуги, що задовольняє потребу замовника і споживається в процесі надання. В послугах замовникові передається не товар (річ), а надається послуга. Виконавець зобов'язується надати послугу, а замовник зобов'язується оплатити/не оплатити зазначену послугу, і саме на ці дії або діяльність і виникає право вимоги у замовника.

Другою ознакою послуги є відсутність гарантованого позитивного результату. Виконавець не може (і не повинен) гарантувати певний позитивний результат. Проте в науковій літературі існує й інша точка зору. Так, Є.Г. Шаблова вважає, що нормативно-правова модель договору про надання послуг повинна передбачати існування й таких зобов'язань, де особа, яка професійно надає послуги, бере на себе зобов'язання з досягнення конкретного нематеріального результату, причому досягнення цього результату включається до предмету зобов'язального правовідношення [8,63-64]. Про який нематеріальний результат послуг йде мова? В послугах "продаються" (передаються) дії або діяльність, що призвели до результату. Результат лежить поза межами послуги. Тому результат може бути позитивним, негативним або повністю відсутнім.

Третьою ознакою послуги є невіддільність (або невід'ємність) послуги від виконавця послуги. Виконавець зобов'язується надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності. Це означає, що послуга споживається з її наданням, тобто процес надання послуги невідривний від виконавця послуги. Споживання послуги співпадає з процесом її надання.

Четвертою ознакою є те, що послуга надається у відповідності до завдання замовника. Виконавець надає послугу не на свій розсуд в будь-який час, а надання послуги завжди передує завдання (або замовлення) замовника. Відповідно і у замовника виникає зобов'язання оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо є його попереднє завдання.

В окремих випадках, ознакою послуги є фідучіарність. Ч. 1 ст. 902 ЦК України встановлюється вимога щодо надання послуги виконавцем особисто. Це вказує на особисто-довірчий характер правовідносин між виконавцем і замовником.

Аналіз положень законодавства та доктрини дозволяє запропонувати наступне визначення послуги як об'єкту цивільних прав.

Послуга - це специфічний об'єкт цивільних прав, продукт корисної дії або діяльності, що

не має майнового вираження, результат, якої (послуги) не має юридичного значення і не може бути гарантованим, яка надається за завданням замовника і передбачає її надання особисто виконавцем і є невіддільним від нього (виконавця).

Сторони у договорах про надання послуг. У сучасному цивільному законодавстві сторонами договору про надання послуг є виконавець та замовник. Аналіз ст.901 ЦК України дає підстави стверджувати, що і виконавцем, і замовником можуть бути фізичні (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства) і юридичні особи (підприємства, установи, організації усіх форм власності і господарювання), оскільки стаття не містить жодних обмежень щодо суб'єктного складу зобов'язання.

Проте спеціальний суб'єктний склад цього договору може передбачатися законом або впливати з характеру послуги. Так, виконавцем по договору про надання послуг телефонного зв'язку може виступати лише юридична особа. Якщо звернутись до надання освітніх послуг, то надавати освітні послуги і видавати диплом про вищу освіту має право лише юридична особа - вищий навчальний заклад [4].

Цивільний кодекс також передбачає спеціальний суб'єктний склад по окремих видах договорів. Так, перевізником (виконавцем) за договором перевезення є транспортні організації, тобто юридичні особи, для яких діяльність по перевезенню вантажів, пасажирів є реалізацією спеціальної правосуб'єктності.

Експедитором, за договором транспортного експедирування, може виступати тільки підприємець - комерційна організація або фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності при наявності ліцензії на заняття транспортно-експедиційною діяльністю.

За договором зберігання на товарному складі виконавцем (зберігачем) є товарний склад, тобто організація, яка здійснює підприємницьку діяльність по збереженню товарів та надає пов'язані зі збереженням послуги.

Виконавцем (зберігачем), за договором зберігання речі у ломбарді, виступає ломбард, тобто спеціалізована організація.

Згідно з ч.1 ст. 984 ЦК за договором страхування виконавцем (страховиком) є юридична особа, яка спеціально створена для здійснення страхової діяльності та одержала у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності, а щодо страхувальника, то ним може

бути фізична або юридична особа (ч.2 ст. 984 ЦК).

За договором управління майном - виконавцем (управителем) може бути суб'єкт підприємницької діяльності (ч.1 ст. 1033 ЦК). Передання майна в управління у більшості випадків пов'язане з тим, що це управління потребує спеціальних навичок, тому важливим є передання його в руки професіонала. Таким у господарському обороті є суб'єкт підприємницької діяльності. Слід зазначити, що окремими нормативними актами можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо управителя. Наприклад, Порядком управління акціями державних відкритих акціонерних товариств, державних акціонерних вугільних компаній та державних холдингових компаній, які перебувають у загальнодержавній власності, передбачено, що управителем - юридичною особою може бути особа, діяльність якої пов'язана з діяльністю підприємств вугільної промисловості, а частка державної власності в її статутному фонді не перевищує 25 відсотків [6].

У законодавстві зустрічаються також певні вимоги до замовника. Так, замовником по договору про надання аудиторських послуг може виступати лише суб'єкт господарювання [3].

Крім того, ст. 9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" встановлений перелік видів послуг, які можуть надаватися виконавцем у разі наявності ліцензії. До таких послуг належать медичні послуги, аудиторські послуги, освітні послуги, послуги радіозв'язку, телефонного зв'язку та інші.

Таким чином, можна визначити, що суб'єктами договорів про надання послуг можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи, якщо інше не передбачено законом та не впливає з суті зобов'язання. Це, безперечно, є прогресивним шляхом вдосконалення існуючого законодавства, що більшою мірою забезпечує здійснення суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.

Специфіка правового регулювання договорів про надання послуг. У нормативно-правових актах деяких держав міститься дуже "цікава", на нашу думку, правова норма про те, що загальні положення про підряд та побутовий підряд застосовуються до договору оплатного надання послуг, якщо це не суперечить... особливостям предмета договору оплатного надання послуг [2]. Слід зазначити, що не може взагалі бути однакового, спільного регулювання відносин, що виникають з робіт та послуг (навіть їх загальних положень), і це стосується не тільки "особливостей предме-

та договору", а в цілому правової сутності цих категорій. Так, чи можна застосувати до відносин послуг такі норми: надання послуги "з матеріалу підрядника або замовника", ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування) матеріалу або результату роботи, крім того, згідно з цивільним законодавством замовник зобов'язаний прийняти та оглянути роботу, виконану підрядником... Відразу постають наступні питання: про ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування), якого результату може йти мова у послугі (п. 1 ст. 842 ЦК), про який обов'язок замовника прийняти та оглянути роботу, виконану підрядником (п. 1 ст. 853 ЦК) може йтися у послугі, якщо сама послуга споживається у процесі її надання... Так, дійсно, можливі випадки, коли за зобов'язанням з надання послуг для її виконання необхідні певні технічні засоби або матеріали, однак у роботі зазначені засоби та матеріали використовуються для переробки, ремонту тощо, а в послугі вони виступають передумовою для виконання самого зобов'язання, тобто надання самої послуги. Роботи повинні обов'язково вести до створення результатів, які, в силу своєї матеріальної природи, будуть виступати як самостійні об'єкти цивільних правовідносин. Матеріальний елемент має і послуга - її матеріальним носієм виступає суб'єкт, який діє у формі, що матеріально сприймається.

На жаль, на відміну від цивільних кодексів інших держав, у Цивільному кодексі України немає посилання на те, до яких саме послуг застосовуються положення глави 63 ЦК України. Зокрема, частина 3 статті 777 ЦК Республіки Вірменія містить норму про те, що правила глави 39 "Договори про надання послуг" застосовуються до договорів надання послуг зв'язку, медичних, ветеринарних, аудиторських, консультаційних, інформаційних послуг, освітніх послуг, туристичного обслуговування та інших послуг [2]. Як бачимо цей перелік не є вичерпним, тобто він може доповнюватися. Отже, висновок про те, до яких саме послуг застосовуються положення глави 63 ЦК України, випливає з аналізу предметів договорів перевезення, транспортного експедирування, зберігання, страхування, доручення, комісії, управління майном, позики, кредиту, банківського вкладу, банківського рахунку, послуг зв'язку, страхування та інших послуг, визначених у цивільному законодавстві.

SUMMARY

In this article legal norms which regulate contract relations of services in the modern civil law are analysed. In particular, notions and nature of legal contract on services, subject of contract, parties of services contract, and peculiarities of legal regulations of contract services are dealt with.

Література

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. - Кн. 3. - М.: Статут, 2007. - 1055 с.
2. Гражданский кодекс Республики Армения / Принят Национальным Собранием Республики Армения от 5 мая 1998 г. - Ереван: Юридический центр содействия развитию законодательства, 1999. - 320 с.
3. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 22.04.1993 // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 23 (08.06.93). - Ст. 243.
4. Закон України "Про вищу освіту" від 2002.01.17 // Офіційний вісник України. - 2002. - № 8 (07.03.2002). - Ст. 327.
5. Кротов М.В. Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве: Учебное пособие / Науч. ред.: Толстой Ю.К. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. - 107 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про Порядок управління акціями державних відкритих акціонерних товариств, державних акціонерних вугільних компаній та державних холдингових компаній, які перебувають у загальнодержавній власності" від 19.08.1996 // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=973-96-%EF>.
7. Цивільне право України. Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.: У 2 т. / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / Ярослава Миколаївна Шевченко (заг.ред.) - 2.вид., доп. і перероб. - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2006. - Т. 2 : Особлива частина. - 520с.
8. Шаблова Е.Г. Перспективы развития правового института возмездного оказания услуг // Журнал российского права. - М.: Норма, 2002. - № 1. - С. 60-65.
9. Шешенин Е.Д. Предмет обязательства по оказанию услуг // Сборник ученых трудов. - Свердловск: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1964. - Вып. 3. - С. 151-193.
10. Щуковская О. М. Правовое регулирование деятельности по оказанию правовых услуг. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Щуковская О.М. - С.-Пб., 2001. - 213 с.